

Katasztróforkommunikáció nukleáris veszélyhelyzetben

A lakosság tájékoztatása veszélymentes időszakban is kényes és szerteágazó kérdés, veszélyhelyzetben különös előrelátást és szakmai megalapozottságot igényel, a beavatkozó-mentő szervezetek munkájának sikerét alapvetően meghatározhatja. Mindenképpen társadalmi konszenzuson kell alapulnia az információk veszélyhelyzeti korlátozása (és szolgáltatása) kérdéskörének. A veszélyhelyzetek hatékony kezelésének, vezetésének előfeltétele, hogy ez a kérdés jogszabályokban és a veszélyhelyzeti ügyrendekben, tervekben egyértelműen rendezve legyen.

Az emberi tényezők szerepe nukleáris katasztrófa esetén

A gyakorlatok értékelésénél egyértelműen a legnagyobb problémát az emberi tényezők, ezen belül a lakosságra való ráhatás, a médiumok szerepe jelenti. Úgy tűnik, mintha a technika ezen a területen is elhagyta volna – a minduntalan önmaga pszichikus korlátaiba ütköző – embert. A valóságban természetesen nem hagyhatja el, csupán arról van szó, hogy nem foglalkoztunk kellő mélységgel képességeink megismerésével és fejlesztésével annak érdekében, hogy ne az eszközök kezelője legyen a gyenge láncszem egy veszélyhelyzeti szituációban.

A csernobili reaktorkatasztrófa kapcsán a hazai lakosság viselkedését, reakcióit nem a tényleges veszély és szennyeződés, hanem a tájékoztatás, informálás határozta meg. Ez az időszak volt a legjobb bizonyíték arra, hogy nincsenek (nem voltak) meg az eszközeink, módszereink hasonló konfliktusok megnyugtató kezelésére. Esetlegesen váltogatta egymást az alul- és a túlinformálás, a jóhiszemű és a tudatos félretájékoztatás.

Az atomenergiával, a sugárzások hatásával foglalkozó tudományterületek a laikus ember számára ma még az egyik legismeretlenebb, nehezen ellenőrizhető, sőt misztikus ismerethalmazt jelentik. Ez az egyetlen olyan súlyosan károsító hatás, amelyet érzékszerveinkkel nem kontrollálhatunk, így a laikus vagy semmibe veszi, vagy páni félelem tölti el már a hallatán is. A lényeg az, hogy itt a lakosság, a hozzá nem értők függése a szakemberektől – sőt: kiszolgáltatottságuk – a legteljesebb mértékben megvalósul.

Nem lehet sterilen különválasztani a baleset, terror, háborús esemény mint fő veszélyforrások területeit a tájékoztatás esetében sem, ugyanakkor jelentősek a kommunikáció sajátosságai terén mutatkozó különbségek.

Tovább bonyolítja és nehezíti a kérdést, hogy az utóbbi kettőnél a várhatóan visszafogottabb informálás egy újabb támadási lehetőség az atomenergia-ellenes lobbik, szervezetek számára. Valószínű, hogy kihasználják azt a sajnálatos tény, hogy a nukleáris létesítmények – elvetemült kezekben – még az elképzelhető leg-súlyosabb baleseti helyzetnél is nagyobb veszély forrásává válhatnak.

A kommunikáció sajátosságai nukleáris veszélyhelyzetben

Az egyes veszélyhelyzeteknek a váratlanság, a pusztító hatások jellege, érzékelhetősége, ismertsége, kiterjedése szempontjából meglévő különbségei a kommunikáció terén is speciális megfontolásokat tesznek szükségessé.

A nukleáris katasztrófa a legkisebb valószínűséggel, de adott esetben jelentős és érzékszervekkel nem érzékelhető, térben és időben kiterjedt pusztító hatással bekövetkező veszélyhelyzet. A kommunikáció terén a következő fontosabb megkülönböztető jegyekkel rendelkezik:

- Rendkívül kis valószínűségű, így a rendelkezésre álló tapasztalatok nem nyújthatnak elégséges alapot a tájékoztatás tervezéséhez.
- Ugyanakkor ez azt is jelenti, hogy viszont van elég idő e megelőző (normál) időszaki tájékoztatásra, aminek alapvető célja a hatóságok és a médiumok (hiteles hírforrások) iránti bizalom megteremtése. Majdnem teljesen váratlanul következik be, így számolni kell ennek negatív hatásaival mind a vezetés, mind a veszélyeztetettekre történő ráhatás (a lakosság irányítása, befolyásolása) szempontjából.
- A leginkább veszélyeztetettek a létesítmény közelében – szinte együtt – élnek a kockázattal, érzékelik azt nap mint nap (tájékoztató anyagok, szirénapróbák stb.). Ez egyébként nem jelenti azt, hogy a lakosság mintegy várja a riadót. Az emberek jelentős része már a felkészülés időszakában is „hárítja” a veszélyt, ami vagy bagatellizálást („ezek csak felfújják az egészet”) vagy fatalista tendenciát jelent (nincs értelme védekezni, térdre, imához).
- Leginkább ennél a veszélyforrásnál érzékelhető a zöldmozgalmak hatása, amelyek a saját szempontjaik alapján tájékoztatják a lakosságot, így küzdelem kezdődik a bizalom elnyeréséért. Ez rontja a sikeres tájékoztatás esélyeit.
- A tehetetlenség érzése nagymértékben fokozza a félelmet, ezt elősegíti az esemény váratlansága és rendkívül gyors lefolyása. Amennyiben tudatos rombolás okozza ezt, ilyenkor nyilván nem számolhatunk a balesetekre kidolgozott scénáriókkal.

- Az előbbieket fokozandó: például háborús vagy terror cselekmények esetében „sor kerülhet a hiteles, tájékoztató hírforrásoknak a rombolással párhuzamos ki- kapcsolására”.
- Ekkor marad a bulvársajtó, a kereskedelmi csatornák, amelyek igen „hatékony” előidézői lehetnek a helyzet bonyolításának, mert kétértelmű és átlátszó információk özönével árasztják el a lakosságot. Az interneten újabb önkéntes „segítők” jelent- kezhettek.
- Az említett esetben kialakulnak a rémhírképződés feltételei, vagyis a bizonytalan- ság és az információhiány.
- A rémhírek mennyisége (R) Allport és Postman szerint előrejelezhető az eset fon- tossága (F) és a rendelkezésre álló információk kétértelműségének (K) szorzata alapján.¹
- A létesítmények balesetei mellett számítani lehet – előre nem ismert helyen és idő- ben – radioaktív anyagokkal való szennyeződésre, szennyezésre, ilyen esetben a bizonytalanságot a következő tényezők fokozhatják: nincs rombolás, üzemza- var stb., a szennyeződés ténye esetleg csak akkor derül ki, amikor már a pusztí- tó tényezők régen hatnak;
- a fenyegetettség érzése állandósul, hiszen a támadás „csendben” bármikor újra elkövethető;
- a tájékoztatást vagy „altatásnak” vagy „fontoskodásnak” veszik;
- az anthraxhoz hasonló lakossági magatartás várható;
- a dekontaminálás esetleg kulcsfontosságú intézményeket, közlekedési hálózato- kat megbéníthat, aminek jelentősek lehetnek közvetett hangulati hatásai;
- a megelőző tájékoztatás ma a létesítmények körzetére koncentrál, ezen kívüli te- rületeken a lakosság körében a sugárzások pusztító hatása szinte ismeretlen, itt egyedül a hatóság iránt megnyilvánuló bizalom segíthet;
- a veszélyhelyzeti riasztás, tájékoztatás eszközei is a létesítmények körzetében vannak kiépítve, más területeken a lehetőségek sokkal korlátozottabbak;
- a terrorfenyegetéssel kapcsolatos megelőző tájékoztatás lehetőségei – lényegé- ből adódóan – korlátozottak. Ez nem azt jelenti, hogy nem kell beszélni róla, vagy „altatódalokkal” kellene nyugtatni a lakosságot, inkább a témával kapcso- latos információvédelem céljára kell rámutatni, azt magyarázni;
- a baleseti szituációkra kiépült sugárfigyelő rendszer – mióta adatai a lakosság számára hozzáférhetőek – a tájékoztatás egyik fontos eszközévé is vált. A rend- szer által elért körzeteken kívüli szennyeződéseknel ez a fontos eszköz nem áll rendelkezésünkre.

¹ Allport, G. W. – Postman, L. J.: The psychology of Rumor. New York, 1947

A kommunikáció megvalósulása a gyakorlatban

A nukleárisbaleset-elhárítás eddigi tapasztalatai bebizonyították, hogy a lakossá- gi tájékoztatás a telephelyen kívüli nukleárisbaleset-elhárítás igen fontos eleme. Ezt felismerve az Európai Tanács a 98/618. számú tanácsi direktívában szabályozza a tagországoknak a lakossági tájékoztatás rendjét. Ez a folyamatban lévő EU- jogharmonizáció következtében érvényes hazánkra is.

A Paks körzetében található korszerű riasztó-tájékoztató rendszer – technikai szempontból – biztosítja a hatékony tájékoztatás feltételeit.

A Magyar Köztársaság Kormánya a módosított 248/1997. (XII. 20.) számú kormányrendelet 2. § d), a 6. § 3. pontjában, valamint a 19. §-ban intézkedik a la- kossági tájékoztató tevékenység megszervezésére külön kormányrendelet formájá- ban. Ezt megerősíti az említett EU-direktíva, a kormányrendelet tervezetének szak- mai egyeztetése jelenleg folyik.

Általános (nem csak nukleáris) riasztási és tájékoztatási feladatokat határoz meg az 1999. évi LXXIV. törvény az 51. § i) pontjában, a 179/1999. (XII. 10.) kor- mányrendelet 8. § 1/l és 2/c pontjában, valamint a 60/1997. (VI. 18.) kormány- rendelet.

A normál időszaki tájékoztatás elsősorban a létesítmények körzetében zajlik is- meretterjesztő anyagokkal, ez az elmúlt évtől kibővült a távmérőhálózat adatainak nyilvánossá tételével. Ez utóbbi tapasztalatai kedvezőek, a tájékoztatási formák hatékonysági vizsgálata, valamint az információhordozók mennyiségének növelé- se szükséges a jövőben.

Néhány szükséges változtatás a továbblépés érdekében

A legfontosabb, hogy az eddigi technikacentrikus szemlélet olyan irányba mozdul- jon el, mely jobban figyelembe veszi, adaptálja a veszélyhelyzeti pszichológia már meglévő kutatási eredményeit, amelyek alapján levonható fontosabb követke- ztetések a következők:²

- Az egyéni és a közösségi reakciók kellően ismertek, a szakirodalomban megta- lálhatók. A megállapítások általában minden nagy közösségre jól adaptálhatók.
- A félelem nem olyan jelenség, amivel szemben tehetetlenek vagyunk. A félelem- reakciók különböző tényezőktől függenek. E tényezők közül az idő és a fenyege-

² Jean-Pierre Pauchard: Das Verhalten der Bevölkerung während Katastrophe. Allgemeine Militarzeitschrift, 7–8/1988. In: Barlai R. – Kóvágyó Gy.: Válságkommunikáció. Peti Real, Budapest, 1996

tettség mértéke nem befolyásolható, viszont a közeg, amelyet érint és a vezetői hozzáértés foka változtatható, befolyásolható.

- A közösségek nagymértékben függnek a kialakult bizalomtól, valamint a hozzáértéstől.
- Katasztrófa idején viszonylag kevés lesz a pszichikailag súlyosan sérültek száma, viszont nagyon sok olyan sérülttel kell számolni, akiknél a későbbiek során jelentkeznek a katasztrófa pszichikai hatásai.
- Annak a benyomásnak a fenntartása, hogy az adott helyzetet uraljuk, nemcsak az önbizalomtól függ, hanem a vezetők iránti bizalom meglététől is.
- Az egyén és a kollektíva megfelelő leküzdési stratégiája válsághelyzetben a kognitív alkalmazkodási mechanizmus. Minden vezetési és információs intézkedésnek arra kell irányulnia, hogy az egyének megőrizzék cselekvési és döntési képességüket.
- Megelőző intézkedésként kiemelt figyelmet kell fordítani a lakosság és a hatóságok közötti bizalom megeremtésére.
- Nagyon fontos, hogy a válságstábokat – elsősorban azok vezetőit – tájékoztatásuk viselkedésük, tetteik, döntéseik és információs politikájuk lélektani hatásairól.
- Kidolgozhatók már a felkészülés időszakában a különböző lehetséges baleseti szituációkra (hazai, külföldi, szállítási, radiológiai, terror stb.) a kommunikációs formák, közlések, célszerű feladatsorok.

Jelenleg hazánkban a nukleáris eseményekkel kapcsolatos lakossági tájékoztatás egy-egy eseményre korlátozódik, ezt ki kell terjeszteni a következő okok miatt:

- Az iskolai oktatásban és a közvélemény formálásában nem szerepelnek kellő terjedelemben olyan anyagok, amelyek segítségével a lakosság jelentős hányada alapvető sugárfizikai és sugárbiológiai alapismeretekre tehetne szert.
- Az atomerőművek működési elve, technikai megoldásai csaknem teljesen ismeretlenek.
- A közvélemény nem ismeri a környezetében állandóan jelenlévő háttérsugárzás mértékét, annak az időbeni, valamint a földrajzi, időjárási viszonyoktól függő ingadozását és hasonlóságát az atomenergia békés alkalmazása során keletkező sugárzáshoz.

Ezért az említett kormányrendelet nyomán új alapokra kell helyezni a lakosság normál időszaki tájékoztatását az említett szakmai elvek alapján, aminek elsődleges célja a sugárvédelmi ismeretbővítés kiszélesítése.

A sugárbiológiai, sugárvédelmi és sugár-egészségügyi tájékoztatás kialakítása nélkülözhetetlen eleme lehet az atomenergia békés célú alkalmazáshoz szükséges elfogadható jellegű lakossági attitűdnek.

Felkérjük a sugárbiológia terén közismert szaktekintélyeket, hogy ismertessék a kiadványokat a médiumokban, és beszéljenek a témáról közérthető módon a lakosságnak. A súlypont mindig a lakosság egészségi állapotának megőrzése legyen.

A távmérő hálózat adatai nyilvánossá tételének további kiszélesítése szükséges mind az adatfajták, mind a közlési és visszacsatolási formák vonatkozásában.

A lakossági tájékoztató csoportok fokozatos bevonása a normál időszaki feladatok végrehajtásába.

A hírközlésben világossá kell tenni a sajtószabadság és a tömeg-tájékoztatás felelősségének egymáshoz való viszonyát. A médiumok képviselőinek meg kell ismerniük, hogy információs munkájuk milyen pszichológiai hatást vált ki az emberekből.

A hatóság és a sajtó közös információs koncepciót dolgoz ki, amely alkalmas a lakosság hatékony segítésére egy ilyen típusú válsághelyzetben, ez tartalmazza az információvédelem kérdéseit is.

A médiumok képviselői számára tájékoztatókat, szakmai fórumokat kell szervezni e speciális veszélyhelyzet kommunikációs sajátosságairól.

Megelőző intézkedésként kiemelt figyelmet kell fordítani a lakosság és a hatóságok közötti bizalom megeremtését szolgáló lépésekre, aminek fontos része a hiteles hírforrás megismertetése és tudatosítása.

Kommunikációs szakembereket, pszichológusokat kell bevonni a jogszabályok, tervek kidolgozásába (a BM OKF 2002. január elsejétől megalakította egészségügyi és pszichológiai szolgálatát).

Kutatásokat kell végezni a lakosság körében (célcsoportok) a helyes kommunikációs módszer és eszköz kialakítása érdekében.

A kommunikáció, a tájékoztatás koordinációját a következő főbb alapelvek figyelembevételével célszerű megvalósítani:

Az Országos Nukleárisbaleset-elhárítási Rendszer (ONER) egyik alapvető feladata a lakosság hiteles és idejében történő tájékoztatása, nukleáris veszélyhelyzet esetén.

A tájékoztatás feladatainak a felkészülés időszakában történő koordinálásáért az országos katasztrófavédelmi főigazgató a felelős.

Az Országos Nukleárisbaleset-elhárítási Rendszer központi szervei és szervezetei, továbbá a balesetelhárítási tervek készítésére kötelezett szervek, szervezetek kötelesek lakossági tájékoztatási tervet (ltt) is készíteni.

Az ltt-eket a kijelölt szerveknek és szervezeteknek a Nemzetközi Atomenergia-ügynökség irányelvében meghatározott I-es, II-es és III-as baleseti tervezési kategóriákra kell elkészíteni.

Az országos szinten kidolgozott ltt tartalmazza a tájékoztatás tudományos és módszertani alapjait, a beavatkozó szervek tájékoztatási tervének főbb feladatait,

tevékenységének rendjét, valamint a nemzetközi tájékoztatás tervét, a tájékoztatósi feladatok teljes területét, érinti a tájékoztatandó lakosság minden rétegét, biztosítja a kölcsönös kapcsolatok, az információáramlás koordináltságát, és tartalmazza az ellentmondások kiszűrését szolgáló módszereket.

Az itt végrehajtói a lakossági tájékoztatási csoportok, amelyeket minden terv készítésére kötelezett szervezetnél vagy szervnél meg kell szervezni.

A lakossági tájékoztatási terveket a nukleárisbaleset-elhárítási és intézkedési tervek (BEIT) részeként kell kezelni. Begyakorlásukra, ellenőrzésükre a BEIT-ek gyakorlásával együtt kerüljön sor a balesetelhárítási gyakorlatok folyamán.

A lakossági tájékoztatási terv a lakosság hiteles informálása és célszerű tevékenysége érdekében készül, és tartalmazza azokat a tájékoztatási elveket, módszereket, eszközöket, valamint erőforrásokat, amelyek alapján az eredményesen megvalósítható. Alapvető célja továbbá a lakosság bizalmának megszerzése és építése a hatóságok és a hiteles (közzszolgálati) hírforrások irányába.

Megfelelően kidolgozott tájékoztatási stratégia alapján alakítson ki magasfokú együttműködést a nukleáris üzemeltetők, ellenőrző szervek, valamint a beavatkozó állomány között országos, regionális és helyi szinten.

A tájékoztatási stratégia és a módszertani elvek kidolgozásához fel kell használni a kommunikáció és a szociálpszichológia kutatási eredményeit.

A tájékoztatás legyen aktív, kezdeményező, ne várja meg a jelentkező igényeket, ugyanakkor legyen képes reagálni a visszajelzésekre.

Minden tájékoztatást végző szervezet vagy szerv felelős az általa kiadott tájékoztatás vagy információ hitelességéért és szakszerűségéért, amin a helyes kommunikációs forma és tartalom is értendő.

Az említett célok megvalósításával lényegesen növelhető annak valószínűsége, hogy a lakosság egy esetleges nukleáris veszélyhelyzetben célszerűen cselekszik, normál időszakban nő a biztonságérzete, és nem utolsósorban a nukleáris energia békés célú alkalmazásával kapcsolatos szakmailag hiteles és időszerű információkkal rendelkezik majd. Utóbbiak birtokában képes lesz az eddigieknél hatékonyabban befolyásolni a környezete rövid és hosszú távú biztonságával kapcsolatos elképzeléseket, döntéseket.

GAÁL GYULA – LUBASTYIK ZOLTÁN

A hazánkban működő embercsempész szervezetek jellemzői

A kelet-közép-európai térségben és Magyarországon a közelmúltban végbement társadalmi, politikai, gazdasági, biztonsági változások nem hagyták érintetlenül a határellenőrzéssel szembeni elvárásokat, az alkalmazott módszereket, eljárásokat, valamint a határrendészeti feladatokat ellátó magyar határőrséget sem.

Jelentősen átalakult az államhatár. Őrzésének nemzetközi környezete is, új szomszédos államok jöttek létre. Ausztria európai uniós tagsága, a schengeni egyezményhez való csatlakozása a határellenőrzés vonatkozásában alapvető változást hozott. A Nyugat-Európába irányuló illegális migráció egyik fő tranzitállomása Magyarország lett.

A hazánk államhatárához kapcsolódó jogellenes cselekmények száma számottevően nőtt, és minőségileg is megváltozott. Komoly problémát okoz a kelet-nyugati irányultságú illegális migráció megakadályozása, hatékony kezelése. Szervezetté vált az ember-, áru-, kábítószer-, fegyver-, sugárzóanyag-csempészet, az útiokmány-hamisítás, a lopott gépjárművek államhatáron történő átjuttatása.

Az államhatárhoz kapcsolódó jogsértések közül meghatározó a folyamatosan növekvő illegális migrációra épülő embercsempész tevékenység. Az embercsempész szervezetek elleni határőrségi fellépés egyik iskolapéldája a dunakeszi Alagi majorhoz kapcsolódó embercsempész bűnszervezet felszámolása, amely bűncselekmény nagyságrendjét és kiterjedtségét tekintve egyedülálló a magyar kriminalisztika történetében.

Az alagi majori embercsempész bűnügy feldolgozása

Történeti ismertetés

1999. július 27-én, a délelőtti órákban a határőrség Balassagyarmati Bűnügyi és Felderítő Szolgálatnak munkatársai – előzetes információk alapján – akciót hajtottak végre Dunakeszin, az Alagi majorban, aminek eredményeként az egyik épületben és annak környékén összesen 284 külföldi állampolgárt fogtak el, akik illegálisan tartózkodtak hazánkban. Személyi vagy úti okmánnyal egyikük sem rendelkezett. Az illegális migránsokat a balassagyarmati közösségi szállásra szállították.